

Діамантовий перстень (скорочено)

Людмила Старицька-Черняхівська

Людмила Старицька-Черняхівська

Повість "Діамантовий перстень"

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Дід сидів у глибокому англійському кріслі, курив люльку. На столі горіли дві свічки, світло від них падало на сиву дідову голову з сивими бровами і довгими сивими вусами, воно грало і на діамантовому персні, що лежав перед дідом на столі. Старовинний перстень мав чудовий блакитний діамантом, який грав усіма кольорами. У кімнаті сиділа і бабуня. Голова її притулилась до подушок крісла. Бабуня куняла старечим сном. В хаті було тихо, тут снували спогади.

Дід запитав мене, чи хочу знати історію цього персня. І почав оповідати.

I

1831 рік. Польсько-російська війна. Револуція спалахнула в Варшаві 1830 року. Вона вже готувалася давно. Незадоволення зростало, бо конституційна Польща й монархічна Росія з'єднані під однією короною, не могли порозумітися. Олександр, цар Росії, обіцяв об'єднати Польщу в історичних межах 1772 року. Але свою думку він змінив, не хотів віддати полякам Волинську, Подільську та Київську губернії, а поляки вважали їх частиною Польщі. Почалися з боку Росії утиски й приборкання конституції Польщі. Поляки почали створювати таємні організації. Коли на російському престолі осів Микола Перший, відносини погіршали ще більше. Микола I ввів у Польщі цензуру. А після повстання декабристів у Росії, коли виявився зв'язок польських таємних товариств з Південним Товариством, почалися репресії.

У Європі теж повставали народи. Спалахнула революція у Франції. Микола Перший вирішив оголосити війну Франції і воювати силами Польщі. З Францією Польща воювати не могла. Так спалахнуло повстання у Варшаві.

Російське військо було знеможене після війни з Туреччиною. Польща мала на той час перевагу: тридцять п'ять тисяч польського війська. Це військо сильне, здорове, охоплене великим патріотичним піднесенням, палало і рвалось до бою. Але не знайшлося проводиря. Хлопицький не виправдав надій польського народу, тратив час на дипломатичні порозуміння з Петербургом. Зрештою, Хлопицький зрозумів, що війна невідклична, і зрікся свого диктаторства.

Ліберальна частина російського офіцерства, та, що не забувала заповітів декабристів, підтримувала поляків. Дід, який у той час був ротмістром у російській армії, надіявся, що польська революція перекинеться і на Росію, а лозунг "воля й знищення

кріпацтва" може підняти народні маси і козацтво.

А тим часом армія російська сунула до Царства Польського, і 6 лютого 1831 року фельдмаршал Дибич перейшов польський кордон. Зійшлися дві армії на Гроховому полі: армія народу, що вийшов на смертельний бій за свою волю, і слуги царські, що вийшли з наказу царського. Дід, а тоді ротмістр Лисенко, сказав, що зійшлися вони на Гороховому полі з поляками, які були справжніми героями. Полягло чотирнадцять тисяч поляків. З російського боку не менше. Коли б не героїзм польських солдат, війну було б скінчено на Гроховім полі.

Дід сказав, що не забуде однієї картини: один сивий польський командир кинувсь наперед. Хтось з росіян одним змахом палаша одтяв йому з шаблею руку. Але він не впав. Спливаючи кров'ю, він озирнувся до своїх і крикнув: "Поляки! До зброї! За матку отчизну!".

Фельдмаршал Дибич похвалявся задушити Польщу за два тижні. Але він загубив всю справу. Не здобув перемоги під Гроховим, повів всю кампанію помацки. "Обережність і запопадливість" стали девізом російської армії. Його непевність, зневірливість, ремство починали розпливатися по армії.

Дід жалів, що зараз солдати не такі мужні, як колись. Колись в Росії солдат служив двадцять п'ять років, розумів поезію війни. А тепер командири звуть солдат просто "гарматним м'ясом".

Щастя Дибичеве, що й полякам не повезло: їм теж бракувало талановитого, завзятого командира. На щастя поляків і на Литві, і на Україні закипіло повстання. Це було повстання власників, шляхти, духовенства, учнів, жінок і дітей, але в повстанських частинах було багато й селян, змучених панами.

Невдача на Гроховому полі спантеличила росіян, до того ж, гуляла холера. Солдати сиділи, чекали та полоскали ромом кишки від холери. А вся європейська преса підтримувала поляків, вихваляла їхній героїзм.

У Лисенковому полку було двоє чоловіків, які бурно підтримували плани Росії: ротмістр Жолтков і поручик Шлітер. Жолтков ненавидів "лібералістів" всіх фахів. Кінь, команда, наказ, ром – на тім кінчався його світ. Шлітер належав до зрусифікованих німців. Надзвичайно акуратний, пунктуальний, з вилизаним рудуватим волоссям і такими ж рудуватими вусами і холодними сіро-зеленими очима. В душі він був страхополохом. До солдат він був надзвичайно жорстокий, і вони ненавиділи його. Холодний, акуратний, стриманий, ненавидів всіх, що горіли молодим завзяттям, мали поспіх в жінок, в товаришів, – і в першу голову ненавидів ротмістра Лисенка.

Одного вечора всі солдати, а з ними і Лисенко, збилися до старої шопи. Курили і читали європейські газети, які підтримували Польщу. Найбільша група солдат зібралася біля Жолткова. Шлітер стояв за ним, підтримував його. Шлітер питав, чому не повстають в Пруссії, в Австрії, адже там німецький режим не м'якший, ніж в Росії. Ці слова обурили Лисенка, який сказав, що треба поважати націю, що виступає за волю. Шлітер не знав, що Лисенко має українське походження (був з Полтавщини) і належить до лібералістів. А коли Шлітерові сказали, що народ повстає за волю, за

відміну кріпацтва, той заревів, зриваючись з-за стола. Жолтков кричав: "Ми їм покажемо "Польску"!"

Раптом до шопи прибіг молодий офіцер, жвавий, веселий, рум'яний, завжди закоханий підпоручик Турута. Він сказав, що прибув Денис Давидов - відомий і одчайдушний партизан. Прибуття його знаменувало початок партизанських дій. Давидов прийняв команду над Лисенковою частиною, яку прикомандирували до корпусу генерала Ридігера.

Польський генерал Дверницький мав завдання з'єднати всіх волинських повстанців, перейти на Поділля, тоді всіма об'єднаними силами вдарити на росіян. Коли генерал Ридігер зрозумів плани Дверницького, то напружив всі свої сили. Дверницький поспішав щодуху, росіяни його наганяли. У Володимирі-Волинському було багато повстанців. Давидов кинувся на Володимир, щоб захопити всіх. Лисенко був з ним. Ротмістр не раз бачив січі, атаки, але такого, як у Володимирі, ще не зустрічав. Більше трьох тисяч повстанців зібралось під Володимиром. А на чолі повстанських частин стояв молодий багатий граф Людвіг Стецький разом зі своєю молодого красунею графинею, вона брала участь у всіх військових подіях.

Повстанці у Володимирі не сподівались ворога, бо думали, що він насідає на Дверницького. Спокійно стояли повстанці табором за містом. Давидов налетів на поляків і зразу одрізав їх від міста. Оточили графа Стецького. Кіннота польська почала відступати. Велика частина повстанців скупчилася в місті. Та врешті, місто захопили росіяни.

Місто запалало. Ротмістр Лисенко в'їхав у місто, коли справу було вже закінчено. За Лисенком їхав Турута. Будинки палали, лежали купи трупів, на широкій площі козаки захоплювали костьол. Серед костьолу з хрестом в руці в повному облаченні стояв ксьондз, жінки стояли навколішках круг нього. Лисенко поїхав далі, не дивлячись, як вбивали ксьондза і жінок.

На одній вулиці був гарненький будинок, який палав. Круг будинку стояли донці, реготали. Там стояв і Шлітер, козаки говорили, що викурюють з хати лисичку. Лисенко глянув у вікна будинку. Там була жінка, в руці вона стискала ножа. Лисенка гідка сцена обурила. Він зіскочив з коня, кинувся у вікно, схопив жінку і перекинув її через вікно, ледве не поплатившись життям, бо обвалилася стеля.

Жінка лежала зомліла. Дороге діамантове кольє поблискувало на шиї. З її обличчя, з постаті, з убрання знати було, що вона належить до чільного шляхетства. Це була дружина графа Стецького. Шлітер сказав, що вона належить йому. Але Лисенко сказав, що вона - жива, якби була мертва тоді б була Шлітерова. Лисенко наказав поручику Туруті відвезти жінку у штаб. Лисенко не знав, чи звали графиню Катериною, чи ні, але хтось пустив дотеп, що поручикові Шлітеру за "гаряче діло" при штурмі костьольного будинку дано ордена святої Катерини Великомучениці. Шлітера прозвали "кавалерстvenною дамою". А Лисенко придбав смертельного ворога.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

II

Дід помовчав, гукнув Микиту, щоб набив люльку й провадив далі.

Російські війська гналися за Дверницьким, щоб не допустити його на Поділля. Число повстанців зростало. Вони збиралися на Уманщині, Білоцерківщині. Все кипіло на Правобережній Україні. Тому і поспішав так Дверницький на Поділля.

Генерал Ридігер мав менші сили, ніж Дверницький, але поляки були втомлені. Ридігер вираховував вірно і рух, і сили, і заміри ворожі. Здавалося, що він і Дверницький грають в шахи.

Крім Шлітера і Жолткова, російські офіцери виявляли потай своє незадоволення. До того ж повстанці залишали білі прапори з написами: "За нашу і вашу вольность", або відозви, де ляхи пояснювали, що б'ються за отчизну, за волю, і радили обернути шаблі проти царського уряду й добувати собі волю. Над російськими вояками маяло оте слово "отчизна".

Дверницький мав уже увійти до Кременця, та, незважаючи на все його завзяття, Ридігер заступив йому шлях. Зчинився останній бій під Баремелем, і Дверницький, щоб врятувати своє військо, мусив перейти австрійський кордон. Пішак Дверницький зійшов з шахівниці.

Тим часом відбувся Остроленський бій з повною перемогою Росії. Від холери помер фельдмаршал Дибич. В липні прибув новий фельдмаршал граф Паскевич, і з його прибуттям почали готуватись до наступу, до штурму Варшави. Частини, у яких був Лисенко, залишались на Поділлі і Волині, щоб вгамовувати повстанців, які переховувалися по лісах, перехоплювали російські обози, пошту, псували шляхи, палили мости.

Штаб Лисенкового полку став у одному містечку. По сусідніх селах і панських фільварках ставали солдати. Лисенко опинився в одному селі, що належало великому магнатові графові Ружмайлу. Як казали, село було осередком всього повстанського руху в повіті, тому ротмістр мав добре пильнувати і знайти князя Порецького – голову повстанців, що переховувався в цих лісах.

Лисенко був радий пожити більш-менш спокійним життям, відійти від полку, від суперечок з Шлітером і Жолтковим. У нього був свій вістовий і собака Трезор: розумний, і вірний.

Палац графа Ружмайла був високий, білий, двоповерховий, з флігелями, з англійським садом і басейном. Над залізною брамою пишався, підтримуваний двома левами, графський герб з графською короною вгорі. Але він був перерубаний посередині, – це свідчило, що рід графський згаснув, що не лишилося спадкоємців.

Вістовий Гончаренко постукав у ворота палацу. Вийшов старий сивий дід. Шкандибаючи, він підійшов до брами і відчинив. Двері в палац відчинив старий слуга в лівреї. Лакей привів Лисенка в салон і пішов кликати господиню – графиню. Ротмістр зробив кілька кроків і побачив своє відображення у свічаді: молодий офіцер, в уніформі,

зі зброєю, темним волоссям, що високо піднімалося над чолом, темним вусом, стрункою постаттю.

Лисенко зайшов у інший pokій, там сиділа стара жінка-графиня (зовсім сива, але трималася рівно, гордо, обличчя було біле, прозоре), поруч неї стояла висока молода дівчина (мала дві довгі хвилясті коси нижче пояса, обличчя було біле і ніжне, на щоках пробивався легкий рум'янець, чоло було біле, очі сірі, мала дев'ятнадцять-двадцять років, була гарна, одягнена у чорну сукню жалоби, на довгому срібному ланцюжкові висів срібний медальйон, а на лівій руці блищав чудовий діамантовий перстень).

Ротмістр заговорив до графині французькою, щоб не користатися правом переможця, розповів, що йому наказано розташувати ескадрон в її селі, і прохав дозволу спинитися в її садибі, доручаючи себе її гостинності і ласці. Графиня сказала, що поховала сина і внука, вона в жалобі. Лисенко уже хотів іти, як молода дівчина озвалася до нього, мабуть схотіла трохи злагодити холодні слова графині. Дівчина запропонувала гуляти у парку і саду. У дівчини був низький, співочий, оксамитовий голос, який запав ротмістру у саму душу.

Старий лакей провів Лисенка у гарні покої у флігелі, де розпалили камін, подали гарний обід. Потім прийшов денщик Гончаренко, повідомив, що людей на території замку немає, тільки чотири старих чоловіки і дві баби. Гончаренко був людина надзвичайно спритна, розумна, вірна, до того ж земляк Лисенка.

Собака Трезор лежав біля ротмістра. Солдати принесли речі Лисенка, вахмістр подав рапорт, Гончаренко порався з речами. Солодка втома пойняла тіло ротмістра, який роздумував, що всі з палацу пішли у повстанці, що молода дівчина – дочка, внучка чи компаньйонка старої.

Гончаренко примістився в маленькому передпокої, що вів до кімнати ротмістра. Трезор простягся на килимі біля ліжка. Ротмістр роздягнувся і ліг спати у свіже ліжко, бо вже пів року валявся загорнений в шинелю на сіні й соломі.

III

Прокинувся Лисенко пізно. Був ніжний осінній день. З вікна побачив ясно-зелені газони, квітники, підстрижені дерева, алеї троянд. Пам'ятаючи запросини молодої господарки, схотів оглянути сад і парк.

Прийшов старий слуга Франц зі сніданком. Запитав чи не буде якого наказу, на яку годину подати обід, і з низьким поклоном вийшов з хати. Це починало нагадувати казку з тисячі й однієї ночі.

Лисенко пішов у сад, а потім планував відвідати поручика Туруту у селі. В саду було безліч троян. Далі садок переходив в парк, у якому був павільйон. У саду, у парку – всюди було пусто. Лисенко вийшов на широкий шлях, що вів до села. Село було недалеко, графська садиба була на високій горі, а воно розкинулося поміж двох гір.

Село було дуже гарне. При його кінці була маленька церква з похилою дзвіничкою. Турута жив у отця. Лисенко побачив поручика на ганочку. Серед двору стояла молода гарненька дівчина, яка годувала курей, качок, гусей. Коли собаки накинулись на ротмістра, вона відігнала їх і десь зникла.

Турута сказав, що тут жити гарно. Покликав старенького панотця, який був невисокий, похилий, з сивим волоссям, в убогому підряснику. Руки старого були темні, порепані, з натрудженими, мов мотузки, жилами, обличчя засмалене. Постать скорбна й смиренна. Блакитні очі дивились ласкаво. Отець запросив у хату. Хоч хата була мала, але дуже затишна. Лисенко запитав, хто та молода дівчина у маєтку. Отець відповів, що це онучка графині, синова дочка, єдина тепер спадкоємиця всього Ружмайлова.

Про повстанців отець ухилявся відповідати. Чи він боявся накликати на себе помсту панську, чи не хотів виказувати на них. І Лисенко запитав, як тут ляхи ставляться до православної віри. Отець сказав, що трудно. Але як задумали пани збунтуватись, почали ніби задобрювати і селян, і духовних. А років перед тим десять коїли, що хотіли, знущалися і з селян, і з православного духовництва.

Тим часом увійшли дві жінки: одна старенька, сухенька, а друга – молоденька, та дівчина, що годувала птицю. Дівчина була дуже гарненька: мала заплетені по-селянськи в дрібушечки коси, білу сорочку, вигаптувану чорним і по рукавах, і по грудях, кілька рядочків доброго намиста, червону спідничку. Справжня подільська дівчина. На щічці в молодій дівчини була маленька чорна плямочка. Коли вона увійшла, Турута якось крякнув і пересунувсь на дивані. Звали дівчину Тася. Вона була дочкою отця, а старша жінка – дружиною.

Лисенко почав питати отця, як пани заставили селян іти на повстання. Отець сказав, що пани сказали мужикам, що в Польщі буде знесене кріпацтво, що мужиків всіх наділено буде і ґрунтами, і садибами, що в Варшаві вже цей закон стверджено і що віру греко-російську буде забезпечено. Тому і пішли селяни. До того ж пани почали писати в козаки тих, що бралися до шабель. Зараз давали їм "вольні", складали заприсяжні листи, давали їх священикам переховувати по церквах. В отця теж був такий за присяжний лист. У ньому йшлося про значне зменшення панщини. Лисенко подумав, що зменшення панщини велика сила. І якби декабристи заручилися такою ж підтримкою селян, як поляки, то могли б перемогти. Ротмістр попросив цей документ і отець з радістю віддав.

Лисенко попрощався і пішов лісовою стежкою, якою до палацу було ближче. Ліс був чудовий, густий. Лисенко трохи заблудив, бо зійшов з однієї стежки на другу. Думи його несподівано перервали звуки пісні. Співав жіночий голос. Це була українська пісня:

Ой, дівчина по гриби ходила,
В зеленому гаї заблудила!

Цієї пісні Лисенко не знав, він перебирав у пам'яті всі полтавські пісні (бо родом був з Полтавщини), але цю не міг згадати.

Лисенка здивувало бажання дівчини співати під дощем. Хотілось побачити співачку. Звуки почали затихати, дівчина пішла десь другою стежкою. Лисенко пішов понад ровом і нарешті натрапив на хвірточку до панського парку. Вона була не причинена.

IV

Ротмістр запитав Франца, чи є у їхньому лісі дичина, адже бачив у лісі зайця і хотів піти з собакою на полювання. Запитання якось схвилювало старого слугу, який сказав, що в лісі дичини немає.

Лисенко сів грітися біля каміну, а Гончаренко розповів, що двір ніби суцця могила, слуги старі і нічого не розказують. Прийшов вахмістр з рапортом, що нікого підозрілого у всій околиці не знайшли. Лисенко наказав стежити за корчмами і переїжджими людьми.

З голови Лисенка не йшла дівоча пісня, яку почув сьогодні в лісі. Вирішив запитати Тасю про цю пісню.

Наступного дня ротмістр пішов на полювання, яке виявилось щасливим, бо вполював три куріпки. Вертатись додому було ще рано, Лисенко вирішив піти до Тасі, щоб розпитати про пісню. Щоб не давати круга і йти шляхом до села, Лисенко повернув навпростець до лісу. Трезор, радісний, жвавий, біг попереду. Раптом Трезор порвався за зайцем, Лисенко припав до рушниці, але в ту ж мить опустив її, бо здалеку почулася та сама пісня. Розумний пес завмер. Пісня наближалася. А потім почала затихати і знову пірнула в лісову пущу. Була третя година, так само, як і вчора. У Лисенка одпала охота іти на село. Але вертатись парком чомусь не схотів, повернув назад і незабаром вийшов на берег лісу.

Лисенко пішов додому. Здобич віддав Францу, щоб відніс на кухню. Слуга передав пропозицію молодій панні Броніслави відвідати бібліотеку ружмайловського палацу.

Невідома дівчина і запросини до бібліотеки зайняли усі думки Лисенка. Лисенко ще запитав Гончаренка, чи є у палаці молода дівчина, можливо, приходить сюди на роботу. Але денщик з жалем сказав, що тут пусто, нікого нема.

О шостій годині вечора Франц провів Лисенка до величезної кімнати – бібліотеки графства Ружмайлів. Бібліотека була розкішна. Лисенко взявся читати книги. Побачив Вольтерів твір про Полтавську битву, потім побачив на зшитку заборонені вірші Рилеєва, Пушкіна, Раєвського. Читаючи, Лисенко згадав бої з повстанцями, яких йому стало жаль.

До десятої години Лисенко читав. Цілу ніч йому снилися бої.

Зранку, щоб чув Франц, Лисенко сказав, що знову йде на полювання. У лісі близько третьої години знову почув ту саму пісню: "Ой, дівчина по гриби ходила!". Лисенко загадав Трезорові залякнути і поліз на дерево. Звідти видно було весь ліс. Ротмістр побачив високу постать, загорнену в чорний плащ, вона тримала щось під плащем, мовби кошика. Вона пішла в яр і зникла в гущавині. Коли пісня змовкла, почулись три удари. Минула добра година, коли темна постать вийшла з гущавини, пішла стежкою і швидко зникла в гущавині лісовій. Лисенко зііз з дерева і пішов навпростець до яру.

Лисенко зійшов у яр ледь помітною стежкою. Показалось маленьке чисте

джерельце, через нього перекинено було кладочку. На шляху була здоровезна липа. Вона була надзвичайно широка, мабуть, в чотири обхвати, але тепер дерево вже всихало. Трезор заметушився. Щось чорненьке Лисенко побачив під кущем, кинувсь туди і витягнув порожню пляшку з французького вина.

По дорозі назад Лисенко знайшов звичайний зелений пояс, яким підперізуються селянські парубки. Щоб позначити місцевість, Лисенко вирішив зламати гілку на великому дубі. Але там вже було зламано дві гілки.

Біля палацу до ротмістра долинули десь згори тихі звуки. Молода графиня грала на арфі.

Франц приніс обід, і Лисенко помітив, що вино було у такій же бутілці, як у лісі. Слуга запитав, чи піде Лисенко ще до бібліотеки. О сьомій годині ротмістр подався туди і почав читати знайому "Історію русів" О. Кониського про козацькі січі, Дорошенка, Мазепу. Раптом невеличкі замасковані двері розчинилися, і до кімнати увійшла молода графиня. Лисенко зірвався. Броніслава вклонилась. Ротмістр запитав, чи не заважає їй. Вона сказала, щоб ротмістр почувався як вдома. Потім поставила одну книжку, взяла іншу і вийшла.

Лисенко підозрював, що вона зайшла, щоб побачити його. Він подивився, яку книгу вона поставила. Це була "Орлеанська дівка" Шіллера.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

V

Наступного дня Лисенко сказав Францові, що йде у село. Трезора не брав. Ввійшов у парк і подався у ліс. Була друга година. Біля яру Лисенко заспівав дзвінко і голосно: "Ой, дівчина по гриби ходила", дійшов до дуба із заламленою гіллякою, пояс був на тому самому місці, спустився у яр і продовжував співати. Серце колотилося. Раптом почув три глухих удари, наче деревом об дерево. Ось і липа, Лисенко і собі ударив тричі. Потім сховався за сусіднього дуба. У самій липі щось заворушилося. З дупла липи висунулась рука, потім голова, плечі й нарешті ціла постать. Це був молодий шляхтич, справжній красень: високий, стрункий, біле обличчя, високе чоло, хвилясте русяве волосся, темно-сині очі з-під соболиних брів, темні вуса, шляхетні риси і надзвичайно біла шкіра.

Він здивовано озирнувся навколо. Почали долинати слова пісні, бо наближалася дівчина. Лисенко вийшов з-за дерева. Незнайомий остовпів, крикнув: "Зрада!" і викликав на бій шаблями. Задзвеніла криця. Невідомий бився з запалом, завзято, Лисенко – не гірше. Він зачепив по руці незнайомця. Прибігла чорна постать і скрикнула. Шаблі впали з рук. Перед чоловіками стояла молода графиня в своїй чорній сукні-жалобі. Поляк скрикнув до неї, що хоче вбити москаля. Лисенка це обурило, і він назвався козаком. Слово "козак" якось дивно вразило шляхтича, він сказав, що козак не робить засідки, а б'є ворога в відкритому бої. Тоді Лисенко сказав, що він ротмістр лейб-гвардії кірасирського полку, який має арештувати князя Порецького, що

переховується в цих лісах. Шляхтич сказав, що він князь Порецький. Почали знову битися, але графиня стала між чоловіків. У Порецького була поранена права рука. Графиня перев'язала руку. І Порецький готовий був битися, але Лисенко відмовився і дав слово козака, що нікому їхньої таємниці не розкаже.

Ротмістр кинувся йти. Він думав, що вчинив найгірший злочин з боку службового повину і чесний вчинок з розуміння людяності.

У палаці вахмістр приніс Лисенкові листа з дому. А ввечері Франц подав на срібній таці листа з гербом графів Ружмайло: графиня Броніслава запрошувала до бібліотеки.

У бібліотеці графиня дала поцілувати свої руки і подякувала Лисенкові за його вчинок. Вона призналася, що Стефан Порецький її наречений, друга його наречена – отчизна. Дівчина не хотіла гинути в московській неволі, в кайданах, в каторзі, в Сибіру. Готова була загинути з нареченим. Стефан стояв на чолі трьохтисячного полку, чекав на Дверницького. Коли нічого не вийшло, вирішили перебиратися через австрійський кордон. Стефан керував всім, він мусив переїхати останнім і не встиг. Дівчина говорила, що з коханим швидше загинуть, ніж підуть москалеві на ласку.

Лисенко дивився на неї зачарованим поглядом. Дівчина попросила допомогти перейти їм австрійський кордон. Коли Броніслава заговорила про козаків, кров Лисенка-Вовгури зашуміла в голові ротмістра. Дівчина хотіла вмерти там, де вмирають за отчизну поляки. Лисенко сказав, якщо вона певна у своїх слугах, хай князь вертається до рідної господи. А він подумає, що робити далі.

У Лисенка, хлопця двадцяти семи років, що жив в добу високого романтизму, в часи, коли по всій Європі закипала революція, коли поляки, ірландці, греки добували шаблі за свою незалежність, закипіла у душі буря. Чи кохав Лисенко Броніславу? Це був якийсь захват, гарячий і високий. Чарували її героїзм і патріотизм. Вона така хороша, молода, багата, щаслива своїм коханням, віддає все, кидається в життя, повне небезпеки й страшних пригод, щоб зрештою вмерти на полі січі, там, де поляки вмирають за отчизну.

Лисенко згадав про листа з дому. Це був лист від матері: благословення, молитви за синове здоров'я, радість з приводу того, що вже приборкано негідних бунтарів проти імператора, а далі подробиці про господарські справи: про оброчних, винокурню, гути, про врожай, про продаж овечої вовни на ярмарку. Мати Лисенка господарювала сама після смерті чоловіка і дбала, щоб набути добра. Ротмістр перенісся думкою до своєї Полтавщини... Панські будинки, повні всякого добра, ситі господарі, задоволені своїм дворянством і горді своїми орденами. Гетьманські грамоти були приховані в кожного, не в одного й дідівська шабля висіла на почесному місці в кабінеті, але щоб їм спало на думку підняти повстання! Ніколи.

В кінці матиного листа стояла ще приписочка, що Варенька Сотниченко вітає ротмістра. Це була дочка сусіда: пухлесенька весела панночка. Мати дуже симпатизувала Вареньці. Перед Лисенком постав образ Вареньки і Броніслави.

VI

На третій день після того, що сталося, Франц подав листа від Броніслави. Лисенка

запрошували на вечерю. На неї прийшла стара графиня, Броніслава і Стефан. Стара графиня трималась рівно і гордо, але тепер обличчя її було сумне, але привітне. Вона привіталася. Стефан подав ротмістру ліву руку, бо права була перев'язана. Почалась загальна розмова: про ружмайловський парк, про околиці, історичні місця. Стефан добре знав історію України. Броніслава і графиня приймали жваву участь в розмові. Шляхтич сказав, що він – ворог деспота Миколая, але друг українського й російського народу. Він визнавав, що Польща зробила багато зла селянству, але молоді поляки за відміну кріпацтва. Після промови Стефана, у якій він доводив причини боротьби поляків за незалежність, Лисенко простягнув йому руку, хоча, як козак, як українець мав багато чого закинути полякові. Наприклад, Польща вимагає приєднання до своєї території Волині, Поділля, Київщини. А це українські землі. Стефан визнав, що це територія України, це український нарід, але й поляки посідали ці землі з предковічних часів. І додав, що під владою Польщі Україні буде краще. Тут Броніслава додала, що перемога Польщі підбила б ставки російського деспотизму, тоді вільні народи порозумілися б братерськи: не історичні кордони, кордони національні стали б на варті всіх вільних країн.

Після вечері усі розсталися друзями. Коли ротмістр ліг спати, думки окрилили його, а з-під шумування цих хвиль-думок підіймалася чорною скелею гостра й холодна думка: розстріл...Він, офіцер російської армії, під час війни переховує інсургентів, обіцяє їм допомогу?! Та серце не слухало розсуду.

VII

Наступного вечора знову відбулась вечеря і розмова. Старої графині не було, бо почувалася зле. Лисенко, Броніслава і Стефан говорили про європейську політику: лібералізм Людовіка Філіппа у Франції, становище Греції, Ірландії. І Стефан, і Броніслава були добре знайомі з ситуацією європейських держав. Стефан вважав, що Польщі треба було оголосити Росії війну, коли та воювала з Туреччиною. Бракувало полякам і добрих керівників. Броніслава винила Хлопицького, який не робив рішучих дій.

Під час розмови Лисенко бачив закохані погляди Броніслави і Стефана: він кохав, він обожнював її, вона шанувала його, пишалася ним. Горде серце дівчини не відало ще живого кохання.

Розмова йшла про невичерпні запаси Росії солдатами і всім необхідним для війни. У Польщі цих запасів було мало. Але Стефан надіявся на допомогу європейських країн.

Лисенко намагався переконати закоханих не лити зараз задарма свою кров за вітчизну, коли повстання розбите. Рішуче їх не можна було переконати. Дійсно, це була мужність одчаю. Лисенко пояснив свій план, як закоханим перейти кордон: він їх "викупить" у графині, а денщик завезе панство в Полтавщину до Лисенкового маєтку, де їм буде зовсім спокійно. Стефан не хотів у Полтавщину. Тоді Лисенко пояснив, що Варшаву вже взято, армія капітулювала, залишився ще невеличкий гарнізон в Мадліні і Замості. Стефан був несхитний, навіть на питання, чи ризикуватиме життям коханої. Тому почали обмірковувати про подробиці справи.

Купчу кріпость треба було виправити в сусідньому місті, де стояв і штаб Лисенкового полку, можна було відразу взяти дозвіл Гончаренкові на переїзд через кордон. Лисенко не хотів, щоб справа з "кріпаками" впала в око офіцерам. Але в тому містечкові жила на одшибі колишня мамка Броніславина. Вирішили, що Лисенко завезе їх туди, поки складатиме купчу. Франц матиме доручення від графині, з Лисенком виправлять всі папери і надвечір, коли зсутеніє, вони виїдуть з Гончаренком з міста.

Другого дня вранці Лисенко пішов на село, щоб побалакати з Турутою і на час від'їзду передати йому повновладу. Лисенко застав Туруту, коли той дивився, як Тася варить сливове повидло. Ротмістр сказав, що купив собі у графині двох кріпаків, яких одішле матері. Турута прийняв це як річ звичайнісіньку.

У палаці Лисенко звернувся за допомогою до Гончаренка. Сказав, що від цієї справи залежить його і служба, і життя. Гончаренко був вірним товаришем, завзятим, мав козацьку вдачу. Він пообіцяв перевести людей через кордон.

О восьмій Лисенко знову пішов на вечерю. Сьогодні була графиня, Броніслава, Стефан і бліда та прекрасна жінка з чорним, як воронове крило, волоссям. Та сама жінка, яку врятував Лисенко. Вона вже мала бути в Сибіру, але якось опинилися в палаці. Жінка сказала, що Лисенко - шляхетна душа. Саме пані Стецька сказала Броніславі довіритись ротмістру.

За вечерею пані Стецька розповіла, як вона втекла од конвою. Це була просто неймовірна історія. Жінка посвятила себе Богу після смерті чоловіка. Вона планувала вступити до кляштору (католицького монастиря). Стецька натхненно говорила, що Росія може завоювати будівлі, костьоли, городи, але серця польського не завоює ніхто.

Згодом обміркували всі деталі завтрашньої справи. Броніславина мамка жила в Шаровці, туди Лисенко мав завести Броніславу і Стефана, залишити їх в неї, а сам з Францом, який їхав за економа графині, мав податись до магістрату скласти купчу. Потім Гончаренко вирушить з ними до границі. До кордону було верст двадцять п'ять. Все мало статись без перешкод. Ротмістр мав на другий день повернутись в Ружмайлово і розказати про все графині, а пані Стецьку умовили дочекатись повернення Лисенка.

Далеко за північ усі розійшлися.

А зранку всі почали готуватися до від'їзду. Франц вже був у одязі "пана економа". Стефан і Броніслава були одягнені у просту одежу. На Стефанові була синя чемерка, підперезана добрим зеленим поясом, високі чоботи, викладний комір грубої вишиваної сорочки було зіп'ято червоною стьошкою; в руці тримав сиву шапку. Броніслава мала темну свиточку, коротеньку червону вовняну спідничку, сині чулки з стрілками, грубі черевики, викладний вишиваний комір, кілька рядочків доброго намиста і квітчасту хусточку на голові. Броніслава і Стефан підійшли до графині і, держачися за руки, стали перед нею навколішки. Графиня взяла обома руками голову Броніслави і гаряче притиснула її до себе, потім поклала їм обом на голови руки і поблагословила. Броніслава обхопила шию старої і заридала. Лисенко вийшов з хати, не міг того чути.

Гончаренко держав коні, Трезор метушився біля коней. Шарабан вже стояв біля ганку, Франц сидів на козлах і тримав віжки в руках.

Втікачі виїхали з Ружмайлова. По півдні приїхали до міста. Кілька москалів Лисенкового полку зустрілись втікачам. Майже добралися до місця призначення, як за спиною Лисенка з'явилися Жолтков, Шлітер і ще двоє солдатів. Видно було, що вони добре випили. Гіршої зустрічі не могло й трапитись.

Солдати повідомили, що Модлін і Замостя здалися. А потім помітили Стефана і Броніславу на шарабані. Лисенко сказав, що купив собі двоє кріпаків: хлопець ткач, а дівчина добра гаптувальниця. Біла рука Броніслави лежала на спідниці, і Лисенко сказав, що вона була при графині. Шлітер жартував, що може вона була і при графові, назвавши її шельмочкою. Шлітер взяв Броніславу за підборіддя і повернув її голову до себе. Стефан сидів білий, мов неживий. Шлітер простягнув руку, розщепнув свитку на Броніславі і заслав руку під свитку. Броніслава спалахнула і шарпонулась від нього. Шлітер огорнув стан Броніслави рукою і силою потягнув її до себе.

Цього Лисенко вже стерпіти не міг, і він сказав лишити дівку в спокої. Стефан раптом поклав свою руку на руку Броніслави і сказав, що дівчина – його наречена. Це видалось офіцерам таким несподіваним і смішним, що вони всі аж покотились од реготу.

Справа ставала загрозливою. Навколо зібралась вже чимала юрба: баби, дівчата, хлопці, москалі, діти. Хіба можна було умовити п'яних гультьїв? Враз щаслива думка осяяла Лисенка. Він схопив Жолткова за руку саме в ту хвилину, коли він хотів лапнути Броніславу своєю волохатою лапою, і запропонував піти до торговця і випити. Всі вже йшли, коли страшний жіночий крик прорізав гомін юрби. Якесь жінка в шляхтянській одежі кинулась, мов божевільна, до шарабана, припала до рук Броніславиних і заголосила: "Ієзус Марія! Графиня, дзєцько моє! Князь... на возі!.. В москалів!". Шлітер аж підскочив на місці. Жолтков виричав на Лисенка очі: "Так ось яких кріпаків купив ти? Здорово! Чи не той саме це князь Порецький, що ми розшукуємо його?".

Солдати раділи, що Лисенко живцем піймав і привіз прямо до штабу самого Порецького. Шлітер кинувся перепроваджувати спійманих до штабу, а всі решта пішли пити. В одну хвилину Франца скинули з козлів, москаль взяв в руки віжки, жінку відтягли від Броніслави і по обох боках шарабана стали по двоє москалів. Франц впав навколішки перед Жолтковим. По старому обличчі котились сльози. Жолтков одштовхнув його ногою: "Тікай, поки живий!".

Лисенко взяв себе в руки і сказав, що не кожен зможе так одурити, як він одурив графиню і князя. Стефан почув це і сказав: "Так таке-то ваше козацьке слово!". Шарабан покотив вулицею, оточений москалями і юрбою цікавих. Жінка (а це була мамка Броніслави) зомліла, Франц ридав.

Лисенка підхопили під руки і, перебиваючи один одного вигуками, запитами, потягли пити. У колишньому заїзді містився клуб. Там пили і гали в карти. Купи золота, срібла й асигнацій лежали на столі. Жолтков розповів усім, що Лисенко піймав князя Порецького: підманив його і привіз прямо в штаб разом з нареченою, з графинею!

Лисенко наказав подати п'ять пляшок, усі сіли посеред столу. Ротмістр розповів усе, як було: пісню Броніславину, схованку князеву, палац. Тільки потаїв своє відношення до Броніслави і князя, сказав, що задумав привезти їх мирно, без пострілу, до штабу, щоб не розполохати других, які ще, напевно, переховуються в лісах.

Почали грати в карти, Лисенко висипав усі гроші, які мав. І подумав, якщо виграє – врятує тікачів, якщо програє – все втрачено.

Лисенко виграв кілька разів і мав п'ять тисяч золотом. Згодом прийшов Шлітер, який сказав, що поляк дійсно князь Порецький, голова інсургентів, а панна теж сказала, що вона дійсно графиня Ружмайло, що була поплічницею князевою і брала участь у повстанні. Обоє мали при собі кинджали. Шлітер сказав, що в самому палаці, де розташований штаб соддатів, є глибокий підземний льох, без вікон, залізні двері, ні увійти, ні вийти, хіба миша пролізе. Там їх замкнено. Полковник чекає сьогодні Лисенка о восьмій годині. Зловлених мали розстріляти. Лисенко зустрівся з очима Шлітера, який щось підозрював.

Коли пізньої ночі Лисенко вийшов з клубу, до нього кинулися Трезор і Гончаренко, який розповів, що його допитував Шлітер. Денщик набрехав Шлітерові, щоб врятувати Лисенка.

IX

Зранку Лисенко поставив перед собою два завдання: врятувати Стефана та Броніславу і виправдати себе. Згадав, що має п'ять тисяч злотих, а червінці завжди мають чарівну силу. Лисенко пішов у палац, де жив командир. Там ще раз розказав історію з графинею і князем. Командира дивувало, нащо було грати таку комедію. Лисенко пояснив: для того, щоб не налякати повстанців, які ще є по лісах, щоб усе було спокійно і тихо, бо може, серед людей міста теж ховаються графині і князі. Командир, згодився, він був у захваті.

Лисенко попросив зустрітися з арештованими, бо має до них ще питання і відправився до них. На дні підземелля була здорова груба, викопана в землі, кругла, з низьким склепінням; по стінах до самої гори покопані були маленькі грубки, мабуть, тут переховували останніми часами дороге вино. В цьому льосі не було ні віконечка, ні люфти, двері теж не мали вікна. Засуджені сиділи в безпросвітній темряві. Вони сиділи на купі соломи в кутку, тісно притулилися одне до одного, і Стефан тримав руку Броніслави в своїй руці. Мабуть, вони були певні, що то прийшли по них, щоб вести на розстріл. Були бліді, мов мертвяки.

Князь глянув на Лисенка з невимовним презирством і ненавистю. Лисенко мусив говорити при черговому. Стефан це бачив і сказав лише, щоб Лисенко пішов до тутешнього пріора домініканського кляштору і попрохав його відправити меса по їхніх душах. Стефан казав, що немає чим заплатити, і дав свого персня. Сказав передати пріорові, що вони помруть як християни: скажуть "Еммануель" і з цим словом підуть на Голгофу.

Лисенко вийшов з підземелля і розглянув перстень. Він був залізний, зовсім не цінний, мав вигравірувані дві перехрещені латинські літери Р і А. Ротмістр поспішив до

домініканського кляштору. Пріор міг допомогти.

Лисенко сказав пріорові, що в льохах замку ув'язнені князь Порецький і графиня Ружмайло, завтра їх повезуть на розстріл, і князь Порецький прохав одправити месо за нього й за графиню Броніславу.

Лисенко зняв з пальця персня і подав його пріору. Пріор не вірив, а тоді Лисенко згадав і сказав пароль: "Еммануель". Це подіяло. Пріор дістав план підземного ходу і розповів, що там, де грубок для пляшок нема, є потаємний вихід, який веде до річки. Пріор говорив, що коли поталанить вивести їх з льоху, можна переправити через кордон, але потрібні гроші. Лисенко віддав виграні напередодні гроші.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Х

Лисенко про все розповів Гончаренкові і наказав знайти одяг для княгині. А сам узяв Трезора і пішов до річки на розшуки печери і виходу з хідника. Лисенко шукав довго. Недалеко від річки, ближче до замкового муру, росли густі сплутані, мов вовна, кущі ожини, звідтіль донеслося Трезорове скарчання. Виявилось, що собака сам знайшов вхід. Лисенко позначив це місце і кинувся до кляшторського муру, де відчинив потайну хвірточку, ключ від якої дав пріор.

Пріор сказав, що біля річки Лисенко знайшов люфту, а вихід по той бік річки. Лисенко вдарив себе по лобі: в шаленості одчаю він забув, що лінія хідника кінчалася по той бік річки. Пріор ще раз розказав, що Лисенко мусить зробити, щоб камінь, що відділяв льох від хідника, повернувся на своїй вісі. Треба було взяти з собою терпуги (у в'язнів можуть бути кайдани на руках), свічки, кремінь і кресало, й губку, і пляшку вина (вони можуть бути без сили), ще вірьовки й заступи. Лисенко і Гончаренко мали виїхати з Шаровки завидно до Ружмайлова, щоб всі бачили. Далі – мали звернути до лісу по той бік річки, там спуститися в яр, крикнути пугачем тричі і почути у відповідь теж пугача, побачити віз, сказати чоловікові біля нього: "Еммануель", чоловік мав відповісти: "Голгофа" і поспішити до люфти.

У місті Лисенко зустрів Шлітера. Але ротмістр не дав німцеві побачити на своєму обличчі і тіні сполохання; навпаки, він привітався з ним і, показуючи рукою на завулок, що з нього вийшов, сказав, що оглядав мури.

У будинку, де спинилися Лисенко і Гончаренко, денщик уже дістав жіноче вбрання для Броніслави. Його купила Тася, бо була у місті з батьком. Потім денщик вийшов купити всі необхідні речі. І все пішло як по писаному. Денщик і ротмістр поїхали до торговця, де було чимало офіцерів і Шлітер. Лисенко попрощавсь з усіма, замовив ще дві пляшки вина, випили на дорогу. Виїхали з міста, звернули в ліс, втрапили на стежку і швидко з'їхали в глибочезний яр. Все було так, як казав пріор. У лісі зустрів Лисенка і Гончаренка воротар кляштору. Пішли за воротарем, який сказав іти до річечки і перейти її. Ротмістр і денщик уже почали спускатися у таємний хід. Тут згадали про Трезора, який був з ними. Собаці наказали сидіти тихо.

Лисенко спустився, Гончаренко передав йому усі речі. Іти було страшно: вузький хідник мов збирався задушити; склепіння часом спускалося зовсім низько над головою. Була дев'ята година вечора, усі вартіві вже спали. Хідник закінчився, і Лисенко намацав камінь, частина якого пішла всередину. Відкрилася така відтулина, в яку можна було пролізти. Це був той самий льох! Ув'язнені сиділи в тому самому кутку бліді, сполохані, заціпенілі. Далі все робилося хутко, чітко, рішуче.

Гончаренко підхопив під плечі Броніславу. Терпугами розпиляли кайдани. Все робилося мов не своїми руками, хутко, легко, вдатливо. Тільки й чулося рипіння терпугів та уривчасте людське дихання. Заліза впали, засуджені випростили руки. Щоб додати їм сили, Лисенко запропонував вино. Вони випили: дійсно, вино наддало їм сили. Броніслава робила над собою надлюдське зусилля, бо було тяжко йти.

За втікачами раптом наріс гомін. Почали тікати, добігли до люфти. Над ним не було Трезора. Люфту кинули і побігли невідомим шляхом, щоб вибратися аж на тому боці річки. Щодалі хідник спускався більш спадисто. Йшли вже з півгодини. Броніслава знемагала. Хідник кружляв, завертав праворуч, ліворуч і спускався все нижче. Враз хідник кінчався: склепіння спускалося нижче і зникалося з долом, мов стиснута паща: не було й сліду відтулини, якогось каміння. Та Лисенко знайшов над собою корінь з дерева. Гончаренко накинувся на землю, мов кріт. Вихід знайшовся, Броніслава зомліла. Слова Лисенка привели її до тями. Він ледве стримувався, щоб не впасти перед нею навколішки, щоб не вкрити її руки поцілунками, щоб не притиснути її до себе з усією силою молодого почуття.

Втікачі вилізли і стояли на дні глибочезного провалля, страшні урвища підіймалися з обох боків. Гончаренко тричі погукав пугачем. Раптом прибіг Трезор. Коли б він залишився там, біля люфти, втікачів відразу б виявили. Спритність Трезорова врятувала всіх.

Почали йти проваллям. Лисенко і Стефан вели під руки Броніславу. Трезор біг попереду, усі йшли за ним. Минуло хвилин з двадцять. Гончаренко гукнув тричі пугачем. Всі почули відповідь. Виявилось, що старий воротар – знайомий втікачам пан Сошальський.

Копита всіх коней і колеса воза було обкручено соломою, тому рушили тихо. Незабаром виїхали на гору, і вузький шлях пішов густим лісом. Сіріло. До кордону лишалось дві верстви. Треба було прощатися.

Всі були схвильовані. Стефан обняв Лисенка. Ротмістр попросив двічі стрільнути, коли переїдуть кордон. Броніслава просила врятувати її бабусю, яка вирішила вмерти голодною смертю у потаємному залізному покою в каплиці. Щоб туди забратися, потрібно було натиснути ліву сандалію ноги святого Вінцентія...

Броніслава зняла з свого пальця перстня і наділа на Лисенків. Він припав до її рук і обсилав їх поцілунками. Лисенко був безнадійно закоханий у Броніславу.

Коли минуло трохи часу, почувлись два вистріли.

Лисенко і Гончаренко скочили на коней і поїхали до Ружмайлового.

Зранку доїхали до ружмайловського палацу. Браму було зачинено, але воротаря не було. Гончаренко і стукав, і кричав, ніхто не відповідав.

У своїй кімнаті Лисенко впав і заснув. Прокинувся ввечері. Прийшов Гончаренко і помітив, що Лисенко загубив одного острога (металева дужка, прикріплена до задника чобота верхівця, якою при потребі підганяють коня). Дрібне питання про загублений острог чогось непокоїло денщика. В палаці не було нікого, крім однієї баби.

Лисенко відправився в капличку. Він не знав, який зі святих Вінцентій. Почав душити сандалії всім підряд, передувив всім ноги і нарешті натрапив на святого Вінцентія. Ікона подалася назад. За іконою була невеличка ніша. Стара графиня сиділа в кріслі, пані Стецька в чорному вбранні сиділа долі, сперлася головою на руки. Лисенко сказав, що Броніслава на волі і показав перстень. Ротмістр просив швидше тікати, бо вже всі дізналися про втечу ув'язнених і приїдуть робити обшук у палаці.

Удвох зі Стецькою Лисенко умовив стару графиню тікати. Тікати мали у Рим, де Стецька мала стати монахиною. Стецька пообіцяла зустрітись з Броніславою.

Доказів Лисенкової участі у втечі Стефана і Броніслави не було жодних. Але згадалися Шлітерові очі.

Зранку Гончаренко повідомив, що приїхали Турута і Жолтков. Жолтков розповів, що ув'язнені втекли. Лисенко удавав здивування. Жолтков почав оповідати все по порядку. Турута все мовчав. Чи він догадувався, чи співчував утікачам? Жолтков говорив, що саме Шлітер догадався ввечері перевірити, чи є ув'язнені. А їх уже не було. Шлітера вбив його денщик і втік. А в кишені мертвого знайшли офіцерську острогу. Мурашки побігли по руках і по ногах Лисенка, який оглянувся на свої чоботи. Остроги були на обох. Гончаренко! Це він.

З полку прибуло ще двоє офіцерів, і почали обшукувати палац. Лисенко допомагав. Його лише хвилювало, чи встигли графиня і Стецька вибратись з двору, але Гончаренко знайшов хвилину і сказав тихо, що бачив, як світом вийшли з палацу старенький ксьондз і молода монашка.

Через два дні Жолтков з офіцерами повернулися до Шаровки і подали командирові рапорта, що жодного інсургента не знайшлося у всій околиці.

Лисенко подав в одставку і повернувся до себе на Полтавщину. Оселився в своєму селі. Мати вмерла, він взявся до господарства. Часто згадував Броніславу. Через десять років одружився, минуло ще п'ять років, у Лисенка було вже два сини і дочка. Гончаренко закінчив свою службу і вернувся Лисенка. Трезор був уже старий, сліпий, почув свою смерть, пішов десь і не вернувся.

Одного разу Лисенко був у Києві. Побачив у церкві огрядну жінку з рум'яним обличчям і веселими карими очима, вона тримала за руку хлопця. Це була Тася. Її батько вмер, на парафії тепер її чоловік, Ружмайлово купив якийсь московський купець. Вона запитала про Туруту. Лисенко розповів, що Турута дослуживсь генерала, одружився, такий веселий, як і був. Тихо і покірно пішла Тася. А як вернеться додому? Чи не співатиме: "Не всі тії сади цвітуть, що весною розвиваються, не всі тії вінчаються, що любляться та кохаються?". Турута тоді не озвався, а вона не сказала про почуття. І

кожне пішло своїм шляхом.

Одного разу до Лисенка прибув пан Вишинський і передав великий пакет. В конверті були два листи: від Стефана і Броніслави, і п'ять стофунтових купюр.

Стефан писав коротко: він кілька разів доручав приятелям довідатись про Лисенка, знайти його адресу, щоб він міг вислати ті гроші, що були витрачені на втечу. Лист Броніслави був довгий. Вона писала, що бабуся давно вже вмерла, упокоївся і Сошальський, пані Стецька в Римі, в кляшторі кармеліток. Броніслава мала два сини, які полягли в січі за отчизну. Броніслава і Стефан їдуть до Америки.

Більше Лисенко не мав звісток про них.

Дід змовкнув, сива голова схилилася на груди. В хаті стояла тиша. Діамантовий перстень блищав вічною красою в сумній півтьмі. "Гончаренко, набий люльку!" – гукнув дід.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.